

هیدروپولیتیک اروندرود

بر اساس اسناد تاریخی و پژوهش‌های جغرافیایی

مرضیه موغلی
دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد لارستان

اسعد زاهدی
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد لارستان

سرشناسه	: موغلی، مرضیه، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: هیدروپولیتیک اروندرود: بر اساس اسناد تاریخی و پژوهش‌های جغرافیایی/مرضیه موغلی، اسعد زاهدی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر انتخاب، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۲۹ص.
شابک	: 978-600-7326-99-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: اروندرود -- موقعیت بین‌المللی
موضوع	: رودهای بین‌المللی -- جنبه‌های حقوقی
موضوع	: -- Legal aspects International rivers
موضوع	: مرزهای آبی -- ایران
موضوع	: Water boundaries -- Iran
موضوع	: مرزهای آبی -- عراق
موضوع	: Water boundaries -- Iraq
موضوع	: Shat al-Arab (Iraq and Iran) -- International status
موضوع	: ایران -- مرزها -- عراق -- تاریخ -- اسناد و مدارک
موضوع	: Iran -- Boundaries -- Iraq -- History -- Sources
موضوع	: عراق -- مرزها -- ایران -- تاریخ -- اسناد و مدارک
موضوع	: Iraq -- Boundaries -- Iran -- History -- Sources
شناسه افزوده	: زاهدی، اسعد، ۱۳۲۸ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵/۱۳۹۵
رده بندی دیویی	: ۳۲۷.۵۶۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۳۷۰۵۹

نشر انتخاب

ناشر کتاب‌های دانشگاهی

هیدروپولیتیک اروندرود

بر اساس اسناد تاریخی و پژوهش‌های جغرافیایی

مرضیه موغلی

اسعد زاهدی

| حروفچینی | موسسه مهر | ویراستار علمی | محمد علی میرزایی |

| چاپ و صحافی | موسسه مهراد |

| چاپ اول | ۱۳۹۵ | شمارگان | ۱۰۰ جلد |

| شابک | ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۲۶-۹۹-۲ |

حق چاپ محفوظ است

خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۱۲۶، طبقه چهارم

nashreentekhab.com
ketab.ir/entekhab

فهرست مطالب

۷	مقدمه.....
۱۱	فصل ۱: جغرافیای ایران و عراق.....
۱۲	۱-۱- کلیات جغرافیای ایران.....
۱۳	۱-۲- کلیات جغرافیای عراق.....
۱۸	۱-۳- کلیات جغرافیای استان خوزستان.....
۲۱	فصل ۲: جغرافیای اروندرود.....
۲۲	۲-۱- رنومورفولوژی، زاگرس چین نخورده.....
۲۲	۲-۲- آب های جاری و رژیم جریان آنها.....
۲۴	۲-۳- هیدرولوژی حوزه خدج فارس و دریای عمان.....
۲۹	۲-۴- هیدروگرافی زاگرس مرکزی.....
۳۰	۲-۵-۱- هیدروگرافی حوزه آبریز رودخانه کارون.....
۳۱	۲-۵-۲- هیدرولوژی اروندرود.....
۳۴	۲-۵-۳- وجه تسمیه اروندرود.....
۳۶	۲-۵-۴- توابع اروندرود.....
۵۳	۲-۵-۵- سواحل اروندرود.....
۵۳	۲-۵-۶- بنادر اروندرود.....
۵۳	۲-۵-۷- جزایر اروندرود.....
۵۵	فصل ۳: نظام حقوقی رودهای بین المللی.....
۱۶	۳-۱- کلیات رودها.....
۵۶	۳-۱-۱- نظریه حاکمیت سرزمینی مطلق.....
۵۷	۳-۱-۲- نظریه تمامیت ارضی مطلق.....
۵۷	۳-۱-۳- نظریه مالکیت جمعی و مشاع آب.....
۵۷	۳-۱-۴- نظریه حاکمیت محدود سرزمین.....
۵۸	۳-۲- تعیین حد مرزی در رودهای بین المللی.....

- ۲-۲- شیوه‌های تعیین مرز رودخانه‌ای..... ۵۹
- ۳-۳- شیوه تعیین مرز بر اساس خط منصف..... ۶۱
- ۳-۴- شیوه تعیین مرز بر اساس خط‌القدر..... ۶۲
- ۳-۴-۱- تعریف خط‌القدر..... ۶۲
- ۳-۴-۲- نقاط قوت و ضعف خط‌القدر و خط منصف..... ۶۳
- ۳-۴-۳- پیشینه استفاده از خط‌القدر..... ۶۳
- ۳- شیوه تعیین مرز ترکیبی..... ۶۴
- مضامین ۴: ارون‌درو و معاهدات تاریخی..... ۶۷
۱. عهدنامه آماسیه (۹۶۳ هـ/۱۵۵۵ م)..... ۶۸
۲. عهدنامه قصر شیرین (۱۰۴۹ هـ/۱۶۳۹ م)..... ۶۸
۳. عهدنامه اردلان (۱۱۱۶ هـ/۱۷۴۶ م)..... ۶۹
۴. عهدنامه ارز هم (۱۸۲۳ هـ/۱۸۰۳ م)..... ۷۰
- ۵- عهدنامه ارز روم..... ۷۱
- ۵-۱- زمینه تاریخی و سیاسی..... ۷۱
- ۵-۲- اهمیت عهدنامه..... ۷۲
- ۵-۳- متن معاهده..... ۷۳
- ۵-۳-۱- بندر محمره (خرمشهر)..... ۷۵
- ۵-۳-۲- کشتیرانی در ارون‌درو..... ۷۷
- ۶- زمینه‌های تاریخی و سیاسی انعقاد پروتکل ۱۱۱۱ هـ/۱۹۱۱ م صورت جلسه..... ۷۸
- ۱۹۱۴..... ۷۸
- ۶-۱- پروتکل تهران ۱۳۲۹ هـ/۱۹۱۱ م..... ۷۹
- ۶-۱-۱- بررسی پروتکل تهران..... ۸۰
- ۶-۳- پروتکل اسلامبول ۱۳۳۱ هـ/۱۹۱۳ م..... ۸۱
- ۶-۲-۱- تجزیه و تحلیل پروتکل اسلامبول..... ۸۴
- ۳-۷- کمیسیون تحدید حدود ۱۳۳۲ هـ/۱۹۱۴ م..... ۸۶
- ۳-۸- عدم اعتبار پروتکل اسلامبول و صورت جلسات منضم به آن..... ۸۷
- ۳-۹- اختلافات سرحدی پس از استقلال عراق..... ۹۲

۹۳	۳-۱۰- شکایت عراق به جامعه ملل
۹۵	۳-۱۱- نظرات نماینده عراق
۹۶	۳-۱۲- نظرات نماینده ایران
۹۷	۳-۱۲- عهدنامه ۱۹۳۷ (۱۳۱۶)
۹۷	۳-۱۲-۱- آغاز مذاکرات
۹۹	۳-۱۲-۲- نقش انگلستان در تعیین مرز اروندر
۱۰۸	۳-۱۲-۴- تحلیل پروتکل منضم به عهدنامه ۱۹۳۷ (۱۳۱۶)
۱۱۲	۳-۱۵- آثار در مورد عهدنامه ۱۹۳۷ (۱۳۱۶)
۱۱۳	۳-۱۱-۶- اداره اروندرود
۱۱۵	۳-۱۳- بحران اروندرود در سال ۱۳۳۸
۱۱۷	۳-۱۴- بحران اروندرود در سال ۱۳۴۸
۱۲۳	۳-۱۵- دلایل لغو عهدنامه ۱۳۳۷ (۱۳۱۶)
۱۲۵	۲- دلایل حقوقی عراق
۱۲۶	۳-۱۶- بیانیه الجزایر
۱۲۶	۳-۱۶-۱- مقدمه
۱۲۹	۳-۱۶-۲- اهمیت پیمان الجزایر
۱۲۹	۳-۱۶-۳- متن پیمان الجزایر
۱۳۰	۳-۱۷- پروتکل تعیین مرز روضخانه‌ای بین ایران و عراق
۱۳۶	۳-۱۸- موافقت‌نامه کشتیرانی در اروندر
۱۴۱	فصل ۵: هیدرو پولیتیک، همگرایی و توسعه منطقه‌ای
۱۴۲	۵-۱- بحران آب در منطقه
۱۴۲	۵-۲- زمینه‌های همگرایی در هیدروپولیتیک ایران و عراق
۱۴۵	۵-۲-۱- طرح‌های خطوط لوله آب
۱۴۶	انتقال آب از ایران
۱۴۶	انتقال آب از عراق
۱۴۸	طرح تغییر مسیر اروندرود
۱۴۹	مشکلات اجرای طرح عراق و اهداف آن

- مغایرت طرح با عهدنامه ۱۹۷۵..... ۱۵۱
- ۳-۵- آسیب پذیری عراق در عرصه منابع آب..... ۱۵۳
- اختلافات آبی عراق با ترکیه و سوریه..... ۱۵۳
- ۴-۵- پیامدهای احتمالی اجرای پروژه‌های حوضه‌های آبی غرب کشور (زاب، سیروان و الوند)..... ۱۵۴
- ۱-۴-۵- تأثیرات مثبت..... ۱۵۴
- ۲-۴-۵- تأثیرات منفی..... ۱۵۶
- پس از جنگ تحمیلی تا سقوط صدام..... ۱۶۴
- منابع..... ۱۶۷

مقدمه

آب اساس خلقت و شیرازه، تمدن بشری است. این عنصر با ارزش ماده اساسی و اولیه خلقت است که نه تنها آفرینش از آن آغاز شده، بلکه تداوم موجودات زنده نیز وابسته به آب است.

تعمّن در آیات قرآنی، به وضوح بر این نقش آفرینی دلالت دارد. و جعلنا من الماء کل شیء حی ۲۱/۳ واللّٰه خلق کل دابه من ماء ۴۵/۲۴ و هو الّٰذی خلق بن الماء بشرا ۵۴/۲۵ ما انزل الله من السماء ماء فاحیا به الارض بعد موتها ۲۰ فیہ من کل دابه ۱۶۴/۲.

۸۵ درصد از پروتوپلاسم موجودات زنده از آب است و عمده نیازهای فیزیولوژیکی موجودات از این عنصر برطرف می‌شود. حدود ۶۰ تا ۷۰ درصد وزن بدن انسان را آب تشکیل می‌دهد.

نقش آب در ایجاد و توسعه حیات و تمدن بشری، امری مسلم و پرارزش است. نخستین تمدن‌های بشری در کنار رودهای دایمی و منابع آب ۵ تا ۶ هزار سال پیش در بین‌النهرین و کنار رود نیل شکل گرفته‌اند.

وجود آب کافی و فراوان و خاک حاصلخیز، مازاد حاصل کشاورزی و مزارع جمعیت را به دنبال داشت بدین ترتیب هسته‌های شهرنشینی به وجود آمد و ترتیباتی برای اداره امور آب اتخاذ شد تا این عنصر حیاتی ضمن نقش آفرینی. مدیریت شود.

دوسوم سطح زمین را آب فراگرفته است. از این مقدار ۹۷ درصد آب

شور، و فقط ۳ درصد آب شیرین و قابل شرب است. ۹۷ درصد آب شور در اقیانوس‌ها و دریاها جای دارد و در حال حاضر غیرقابل استفاده است.

کمتر از ۳ درصد آب شیرین و قابل استفاده، بخش اعظم آن (۱/۷ درصد) به صورت یخچال‌های قطبی است که استفاده از آن توجیه‌پذیر نیست بدین ترتیب کل آب شیرین و قابل استفاده برای بشر حداکثر از یک درصد هم کمتر است. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱ حجم آب موجود در هیدروسفر

حجم کل آب موجود در جهان	حجم آب موجود در هیدروسفر	حجم آب موجود در هیدروسفر
آب اقیانوسها	۱,۳۸۶,۰۰۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۸۶,۰۰۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
آب اتمسفری	۱,۳۳۸,۰۰۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۳۸,۰۰۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
آبهای شور	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
آبهای شیرین	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
آبهای سطحی	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
آبهای زیرزمینی	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
حجم یخچالها	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
حجم دریاچه‌ها	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب
رودخانه‌ها	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب	۱,۳۵۰,۹۷۰,۰۰۰ کیلومتر مکعب

از طرفی، حجم آبی که هر سال به وسیله گردش آب در طبیعت

فراهم می‌شود ۴۰ هزار کیلومتر مکعب است که انسان با فناوری امروزه تنها قادر به استحصال ۲۵ هزار کیلومتر مکعب از آن است.

آب شیرین که حجم بسیار ناچیزی از آب موجود در کره زمین است به مصرف کشاورزی و آبیاری می‌رسد و تنها یک چهارم آن مصرف انسان و شرب را تشکیل می‌دهد.

حجم آب آشامیدنی که طبیعت در اختیار انسان قرار داده، بیش از میزان مورد نیاز اوست اما عدم توزیع و پراکندگی منابع سطحی و زیرزمینی، فراهم‌کننده است استفاده از منابع آب و نارسایی قوانین بین‌المللی در بهره‌برداری از آب‌های مشترک و مرزی، بالا رفتن سطح و رفاه و زندگی انسان، افزایش آلودگی آب، انسان را در بهره‌گیری از این موهبت الهی دچار کمبود و بحران کرده است.

آب مانند نفت از حیث سیاسی و اقتصادی اهمیت فراوانی دارد. تردیدی نیست که اهمیت آب از نفت بیشتر است، برای نفت به عنوان انرژی جایگزین هائی وجود دارد در حالی که آب فاقد این خصیصه است.

خاورمیانه از نظر اقلیمی در منطقه نیمه خشک و کم‌آب قرار گرفته است. در خاور میانه تنها سه رود نیل، دجله و فرات رودهای رسوب‌ناح استاندارد های جهانی هستند. کمبود نزولات جوی و مهم‌تر، عدم توزیع مناسب آب‌های سطحی منشا بروز منازعات و اختلافات بین کشورهای این حوزه شده است.

خاورمیانه قدیمی‌ترین مرکز تمدن بشری، سکونت‌یابی خود را در

کنار و پیرامون رود و حوزه آب جستجو کرده است، تمدن‌های بین‌النهرین از سومر، اکد و بابل تا فنیقیه و ایلام موید تاثیر و نقش آفرینی منابع آب در شکل‌گیری و تداوم حیات و تمدن بشری است.

در زمان‌های بسیار دور، هر یک از رودهای کرخه، کارون، دجله و فرات جداگانه به خلیج فارس می‌ریختند. در دوره اسلامی دجله و فرات در نزدیکی بصره به یکدیگر متصل شده وارد مرز ایران شده، رود کارون به آنها پیوسته با آبدهی بسیار در ادامه مسیر به خلیج فارس می‌ریزد.

دجله و فرات تا بصره و مرز ایران شط العرب خوانده می‌شود اما در خاک ایران از رود رود نام می‌گیرد بیش از ۷۰ درصد حجم آب اروندرود کارون تامین می‌شود. بنابر این سهم خواهی ایران در اروندرود بیشتر از همسایه غربی است و همین موجب چالش‌های هیدروپولیتیک بین دو کشور شده است.

این کتاب در پنج فصل تنظیم شده است.

فصل اول جغرافیای ایران و عراق

فصل دوم جغرافیای اروندرود

فصل سوم نظام حقوقی رودهای بین‌المللی

فصل چهارم اروندرود و معاهدات تاریخی

فصل پنجم هیدروپولیتیک، همگرایی و توسعه منطقه ای